

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ MAGHIARĂ

Teză de doctorat

**Scriitură familială a nobilimii din Transilvania
în secolele 17–18**

REZUMAT

Coordonator științific: Prof. Dr. Gábor Csilla

Doctorand: Papp Kinga

CLUJ-NAPOCA

2012

Cuprins

I. Scopul cercetării

II. Cercetarea scrisului

- II.1. Oralitate – scriere, scris – citit
- II.2. Scriere – folosirea scrisului
- II.3. Folosirea scrisului și tipurile de izvoare
 - II.3.1. Jurnale, note
 - II.3.2. Însemnări în calendar
 - II.3.3. Scrisori
 - II.3.4. Testamente

III. Context (*background* istoric și social)

IV. Familia Kálnoki

- IV.1. Kálnoki István
 - IV.1.1. Viața
 - IV.1.2. Jurnalul lui Kálnoki István
 - IV.1.3. testamentul lui Kálnoki István
 - IV.1.4. Rezumat
- IV.2. Kálnoki Sámuel
 - IV.2.1. Viața, cariera
 - IV.2.2. Kálnoki Sámuel, editorul de cărți
 - IV.2.3. Calendarul lui Kálnoki Sámuel
 - IV.2.4. Corespondența
 - IV.2.4.a. Scrisori către soția lui
 - IV.2.4.b. Scrisori către fiica lui, Borbála și soțul acesteia, Apor Péter
 - IV.2.4.c. Scrisori către alți membri ai familiei
 - IV.2.4.d. Scrisori către Teleki Mihály
 - IV.2.4.e. Scrisori către alți destinatari
 - IV.2.5. Testamentul
 - IV.2.6. Practica scrisului la tată și fiu: Kálnoki Sámuel și István
 - IV.2.7. Rezumat

IV.3. Kálnoki Ádám

IV.3.1. Viața

IV.3.2. Corespondența

IV.3.3. Rezumat

IV.4. Kálnoki Antal

IV.4.1. Viața

IV.4.2. Corespondența

IV.4.3. Corespondența dintre Kálnoki Antal și fiul său, Lajos

IV.4.3.a. Relația tată/fiu în scrisori

IV.4.3.b. Limba scrisorilor

IV.4.4. Kálnoki Antal în rol de destinatar al scrisorilor

IV.4.5. Rezumat

V. Concluzii

VI. Bibliografie

VI.1. Izvoare

VI.1.1. Manuscrise

VI.1.2. Izvoare publicate

VI.2. Literatură de specialitate

VI.3. Dicționare, lexicoane

VII. Anexe

VII.1. Arbore de familie

VII.2. Kálnoki István

VII.2.a. Fragment din jurnalul lui Kálnoki István

VII.2.b. Scrisoarea lui Béldi Anna către Lázár Erzsébet

VII.3. Kálnoki Sámuel

VII.3.a. Scrisori

VII.3.b. Calendarul lui Kálnoki Sámuel

VII.3.c. Testamentul

VII.4. Scrisorile lui Kálnoki Ádám

VII.5. Scrisorile lui Kálnoki Antal

Cuvinte cheie: familia Kálnoki, István, Kálnoki Sámuel, Kálnoki Ádám, Kálnoki Antal, scriitură familială, uzul scrisului, practică de scris, misivă, jurnal, calendar, ego-document, manuscrise, Transilvania în secolele XVII–XVIII., nobili catolici,

Rezumat

Teza de doctorat intitulată "Scriitură familială a nobilimii din Transilvania în secolele 17–18" analizează uzul scrisului la sfârșitul epocii premoderne, pe baza izvoarelor personale a patru membri ai familiei Kálnoki. Familia Kálnoki, deși nu face parte din grupul celor mai cunoscute familii nobile din secuime, apar totuși de mai multe ori în istoria Transilvaniei, participând activ la evenimentele majore ale epocii. Membrii familiei sunt catolici și au posesiuni în scaunele secuiești Micloșoara și Trei Scaune. Bărbații din familie de la sfârșitul secolului al XVI-lea – membri ai comunității secuiești cu serviciu militar – ocupau funcții locale de conducere (căpitan, jude regal). Familia Kálnoki face parte din acel grup, alcătuit mai ales din nobili catolici, ai cărui membri au primit titluri de grof sau baron în secolele XVII-XVIII pentru serviciile aduse principilor transilvăneni sau împăratului Imperiului Habsburgic. Aceste familii își căsătoreau, în general, copii între ei, mai rar cu membri ai aristocrației transilvane sau maghiare, iar mai târziu, în secolul al XVIII-lea au ajuns în relații de rudenie și cu personaje din cercurile curții Habsburgilor. În literatura de specialitate cel mai cunoscut membru al familiei Kálnoki este vice-cancelarul Transilvaniei la Viena, Kálnoki Sámuel. Mare parte din textele care aparțin lui sunt însă nepublicate sau necunoscute.

În teza mea de doctorat am adunat scrierile personale ale patru dintre membrii familiei Kálnoki. Aceste patru persoane reprezintă succesiunea a patru generații aflate în relație tată-fiu. Primul personaj din familie este Kálnoki István; fiul acestuia Sámuel continuă șirul cronologic, urmat de fiul său Ádám; ultima persoana din această succesiune este fiul acestuia din urmă, Antal. Cele mai multe texte ramase după aceste patru persoane sunt scrisori, însă, alături de acestea se mai păstrează și un jurnal (scris de Kálnoki István), un calendar cu numeroase însemnări ale lui Kálnoki Sámuel, trei testamente (testamentele lui Kálnoki István, Sámuel și Antal), o orăție (scris de Kálnoki Ádám), completarea Cronicii lui Pethő Gergely (scrisă de Kálnoki Sámuel), două jurnale de corespondență (compuse de Kálnoki Antal), și alte însemnări, note de dimensiuni mai reduse. Prin prezentarea, contextualizarea și compararea acestor texte am ilustrat caracteristicile practicii scrisului în această familie, obiceiurile care influențează scrisul și folosirea textelor, cutumele care reglementează atitudinea față de scriere ca activitate și față de textele scrise.

Punctul de plecare este acela că mentalitatea familială, educația membrilor și relația dintre persoane poate fi un factor formator al obiceiului, funcției și o explicație a rarității scriiturii de acest tip. Este un fapt consemnat de literatura de specialitate că, în Transilvania din secolele XVII-XVIII, documentele personale, auto-reprezentative, nu apar dispersate în nobilime ci concentrate în cadrul anumitor familii și, foarte des, în relația tată-fiu. Însă această perioadă nu este numai perioada jurnalelor și a memoriilor; corespondențele intime/ personale sunt la fel de răspândite în întreaga Europă. Unul dintre rolurile importante ale schimbului de scrisori este crearea publicității, scrisoarea, în cazul persoanelor particulare, cuprinde aproape toate aspectele problemelor existenței sociale: politică, religie, fenomene culturale, problemele familiale sau economice. Se poate afirma că în secolele XVII-XVIII s-au înmulțit și în familia Kálnoki documentele scrise. S-a păstrat o moștenire scrisă cu teme și forme foarte variate de la membrii acestei familii, care este parte integrală din istoria culturală, istoria literaturii și istoria evenimentială a epocii.

Izvoarele

Izvoarele prezentate în teză sunt în mare parte necunoscute sau needitate și provin din diferite colecții personale și familiale din diferite arhive. Sursele mele primare provin nu numai din fondul familiei Kálnoki (49 Fond Familiar Kálnoki) ci și din alte fonduri, cum ar fi cel al familiei Apor (36 – Fond familial Apor) și Mikes (65/2 – Fond Familiar Mikes) din Arhivele Naționale Române - Direcția Județeană Covasna, Sfântu Gheorghe. Din fondurile Direcției Județene Cluj a Arhivelor Naționale Române am adunat izvoare din fondurile familiale Apor (317 – Fond Familiar Apor), Lázár (384 – Fond Familiar Lázár din Mureșeni), Alvinczi (316 – Fond Familiar Alvinczi), Béli (324 – Fond Familiar Béli), Kornis (378 – Fond Familiar Kornis), Szentkereszti (432 – Fond Familiar Szentkereszti), precum și din colecțiile Kemény (594 – Colecția Kemény József), Mike (248 – Colecția Mike Sándor). Din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj Napoca cercetarea a identificat alte informații în documentele din Colecția Kemény József.

La Budapesta, în Arhivele Naționale Maghiare, materiale utile cercetării au fost identificate în Colecția Familiei Teleki (fondurile P. 659, P. 669, P. 1238, P. 1239), Colecția Familiei Kvassay (P 444), Arhivele Guvernului Transilvaniei – Corespondența lui Bánffy György (F 35). Pe lângă acestea la Departamentul de Manuscrise și Cărți vechi a Bibliotecii Naționale Széchényi, în Colecția de Manuscrise a Bibliotecii Academiei Maghiare (Budapesta) și în colecția de documente ale Archivio Generale dell'Ordine dei Predicatori, Roma am găsit documente ale familiei Kálnoki.

Structura lucrării:

Lucrarea construită pe aceste surse se compune din 5 capitole principale.

Primul capitol este introducerea în tema aleasă și prezintă punctele de plecare și scopul cercetării. fundal

În al doilea capitol al lucrării am prezentat acel fundamentul teoretic pe care am construit analiza textelor. În prima parte a capitolului am schițat bibliografia legată de problematica scrisului și oralității, ilustrând direcțiile actuale de cercetare a acestor teme și cum se reflectă ele în cercetarea mea. În următorul subcapitol am prezentat cercetările privind folosirea scrisului care au influențat evoluția lucrării mele. Iar în al treilea subcapitol am prezentat tipurile de texte produse de membrii familiei Kálnoki. Astea sunt: jurnalul, însemnările în calendar, scrisoarea, jurnalul de scrisori și testamentul. Toate aceste texte pot fi numite ego-documente sau literatură memorialistică. Aceste terminologii conțin o practici foarte diverse de utilizare a scriiturii, textele fiind legate unul de celălalt prin criterii de gen puțin riguroase.

Următorul capitol din teză are ca scop schițarea contextului social și religios în care aceste patru persoane au trăit și au formulat textele în discuție. Scopul (direcția) principal al capitolului a fost atragerea atenției asupra unor probleme și fenomene care pot fi legate de subiectele lucrării. Așadar am concentrat analiza cu predilecție asupra apartenenței religioase a nobilimii secuiești și asupra legăturilor sociale dintre membrii săi.

Al patrulea capitol conține, pe lângă o scurtă prezentare a istoriei familiei Kálnoki, partea esențială a tezei: prezentarea celor patru membri ai familiei și obiceiurilor scriiturii acestora.. Fiecare din persoanele cercetate,, Kálnoki István, Sámuel, Ádám și Lajos, împreună cu textele lor documentate de teză, beneficiază de câte un subcapitol. Am considerat esențială prezentarea circumstanțelor de viață, formarea carierelor și plasarea lor în contextul social și istoric în care au trăit și au creat aceste texte, bazându-mă pe literatura de specialitate și pe izvoarele identificate de cercetarea bibliografică și arhivistică. În lucrare nu am avut ca și scop principal prezentarea amănunțită a conținutului textelor create de aceste persoane, ci am examinat tipul textelor, modalitatea în care au fost scrise și modul în care autorii se raportează la ele. În cazul lui Kálnoki István un exemplu reprezentativ al obiceiurilor scrisului este jurnalul său, care a fost scris în timpul campaniei din 1644 a lui Rákóczi György, ca aliat al suedezilor. În jurnal se observă o latură foarte practică a scrierii, atât în părțile scrise în timpul campaniei cât și în cele continuate acasă. Testamentul lui mărturisește tot simțul lui practic, dictând doar informațiile cele mai necesare. În cazul lui Kálnoki Sámuel se poate

observa cea mai colorată paletă a tipurilor de scriitură. Corespondența lui oferă mărturii legate de viața sa cotidiană; putem găsi atât rânduri foarte personale, scrise pentru soție, cât și rapoarte sau porunci. Completările scrise la cronică lui Pethő Gergely formează un text care se adresează unei comunități, iar conținutul lor este hotărât de această comunitate, de cerințele acestui gen de text. Se poate observa o viziune asupra istoriei, specifică istoricilor catolici și a curții împărătești. Însă a considerat a fi obligația sa completarea părților legate de Scaunele secuiești și de administrația lor. Calendarul lui Kálnoki Sámuel se leagă strâns de activitatea lui din Viena, din cancelarie. Textele scrise ilustrează în principal sarcinile lui, evenimentele vieții de curte și cadrul economic, însă meditația sau fragmentele de poezii din calendar sunt texte care nu au fost scrise din obligație sau nu au rol de memento, ci poartă semnele contemplării, inițierii și a admirației. O compoziție la fel de combinată au și notele făcute în jurnalul tatălui său. În testamentul său a adunat evenimentele majore din viața sa, creându-și autoportretul, cu care dorește să rămână în memoria urmașilor săi. Scrisorile lui Kálnoki Ádám exemplifică mai ales comunicarea în sânul familiei și modul de circulație a fluxului de informații; însă scrisorile trimise la Roma pot fi caracterizate drept instrumente de creare a publicității. Misivele lui Kálnoki Antal ne revelează nu numai caracterul său, circumstanțele vieții sale sau cunoașterea limbilor străine, ci dovedesc totodată, prin numărul mare de scrisori și note rămase de la el, importanța practicării regulate a scrisului și marele lui respect față de textele scrise și față de documentele familiei.

Al cincilea capitol din lucrare conține concluziile. Pe baza textelor scrise de membrii familiei se poate evidențiază drept concluzie primară că, aproape în toate cazurile, obiceiul și conținutul scriiturii sunt legate de cariera și ocupațiile persoanei care le-a produs, sau participă la scrierea practică, de zi cu zi. Excepții sunt numai scrisorile care se adresează membrilor familiei și înlocuiesc comunicarea orală. Nu putem afirma că în familie există o scriitură (o practică de scris) care leagă generațiile și care influențează de fiecare dată textele; însă putem totuși să constatăm, că textele produse de membrii celor patru generații sunt legate unul de celălalt, se influențează reciproc. Obiceiurile de a ține un jurnal ale lui Kálnoki István se regăsesc în notele făcute de fiul lui în același jurnal, atât prin tema lor cât și prin strategia de scriere. Totodată influența tatălui se poate regăsi și în părțile legate de călătorii, precum și în însemnările legate de gospodărie sau economie din calendarul lui Kálnoki Sámuel. Evident că aceste texte au fost influențate și de contextul în care s-au născut: Transilvania din secolul al XVII-lea, unde aproape în fiecare familie nobiliară apar în mod regulat jurnale, memorii și alte note cu caracter general sau personal. Pe lângă acestea, jurnalul sau calendarul nu au influențat numai pe cei mai apropiați urmași, ci, păstrându-se în arhivele familiei, au putut fi

citite și răsfoite și de urmașii de mai târziu ai familie. Generații de-a rândul, bărbații din familie au moștenit textele, iar treptat, în timp, rolul acestora s-a schimbat. Ele nu mai erau considerate doar scrieri care documentează viața cotidiană a predecesorilor, ci reprezentau o parte a patrimoniului familial, iar posesia lor dovedea continuitatea familiei. Scrisorile nu pot fi considerate numai modalități de schimb de informații între expeditor și destinatar, ci, în multe cazuri, se integrau în viața expeditorilor și a familiei mai largi, fiindcă puteau să primească funcții specifice: informațiile, poruncile pe care conțin necesită recitare, pot fi valabile pe o perioadă mai îndelungată sau ca informație general valabilă. Totodată scrisorile sunt instrumentele amintirii evenimentelor ciclului de viață. Scrisorile, jurnalul sau calendarul, au și o funcție „postumă”: pot conține informații despre locul ocupat în comunitate de unii din membrii familiei, date care pot avea o valoare sentimentală pentru urmași; aceste documente au un rol esențial în formarea și susținerea memoriei familiale colective. Prin conținutul lor legat de moșiile familiei, contracte sau împrumuturi, acestea se constituie în probe legale necesare în mâna urmașilor.

Nu numai conținutul scrisorilor leagă generațiile familiei ci și destinatarul lor. Se poate observa că Apor Péter apare ca destinatar al scrisorilor lui Kálnoki Sámuel, Ádám și Antal. Însă, în funcție de expeditor și de statutul social al acestuia, se schimbă tonul și modul de redactare ale scrisorilor.

Testamentele ajută și ele la conexiunea dintre generații; prin ele se stabilește o legătură concretă, practică, între persoana care le scrie și destinatarul lor, fiindcă persoana care le scrie își declară bunurile cu privința la viitor, influențează soarta urmașilor; totodată prin enumerarea urmașilor îi integrează repetat în familie și îi recunoaște drept moștenitori. În aceste cazuri și textul scris al testamentelor capătă rol de obiect patrimonial familial, devenind simbolurile drepturilor la moștenire.

Testamentele au rol și în practica amintirii în interiorul familiei, fiindcă textele însăși vorbesc despre autori și viața acestora. Este important de amintit că există și o relație textologică între testamente, care provine și din obiceiurile generale de declarare a bunurilor din epocă; însă în familia Kálnoki se întâmplă ca membrii familiei să declare în același mod despre același lucru (de ex. moșia din Micloșoara). Pe lângă aceste asemănări pot fi evidențiate și o serie de diferențe între testamente. Cele trei texte rămase după acești patru membri ai familiei ilustrează foarte bine că autorii lor au trăit în epoci diferite și își compun diferit textul: Kálnoki István a dictat testamentul stereotip; fiul lui, Sámuel, testamentul este autograf și conține și mărturisiri despre propria persoană; iar Antal, nepotul acestuia, în

concordanță cu mentalitatea de la sfârșitul secolului XVIII. Își scrie testamentul în germană și îl validează juridic prin contra-semnătura unui ofițer german.

Pe lângă faptul că toate textele din familie vorbesc despre circumstanțele și contextul în care sunt redactate, cel mai adesea evenimente din viața autorului, textele sunt egocentrice și auto-reprezentative. Indiferent că sunt relatări despre anumite evenimente, sau rapoarte, sau că au destinatari membri ai familiei ori străini, aceste texte sunt scrise din punctul de vedere al autorului și prezintă evenimentele din perspectiva sa. Auto-precizarea, și imaginea pe care autorul lor și-a format-o sau își dorește să o arate despre propria persoană sunt alte caracteristici care evidențiază motivațiile scriiturii familiale și posibilitatea de a vedea în text atât trăsăturile persoanei care îl scrie cât și contextul societal în care a fost redactat.

Bibliografie selectivă

- ASSMANN, Jan
2004 *Kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Budapesa, Atlantisz.
- BABCOCK, Barbara
1977 *The story in the story. Metanarration in folk narrative = Verbal Art as Performance*, ed. Bauman, 1977, 61–79.
- BÁLINT Péter
2001 *Nyílt kártyákkal (A levél és naplóírásról)*, Budapesta, Nagyvilág.
- BALOGH Judit
2001 *A székely nemesség és a vallási hovatartozás kérdése*, Egyháztörténet Szemle, 2001/2, 87–92.
2003 *Összetartó erők és leváló elemek a 17. századi székely társadalomban = Mikrotörténelem: vívmányok és korlátok*, ed. Dobossy István, Miskolc, 252–265.
- BÁN Imre
1975 *Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány = Janus Pannonius tanulmányok*, ed. Kardos Tibor, V. Kovács Sándor, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 491–507.
- BARANYAI Zoltán
1920 *A francia nyelv és műveltség Magyarországon. XVIII. század*, Budapesta. Pfeiffer Ferdinánd.
- BENDA Gyula
2003 *A francia társadalomtörténet intézményeinek története = Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányok, módszerek*, ed. Bódy Zsombor, Ö. Kovács József, Budapesta, Osiris, 113–124.

- 2006 *Az Annales iskola. A kezdetektől a kritikai fordulatig* = Idem., *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Budapest, Osiris, 9–21.
- BITSKEY István
1996 *História, emlékirat önvallomás* = Idem, *Eszmék, művek, hagyományok*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 225–261.
- BOGNÁR Krisztina, Kissné
2004 *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Budapest, ELTE Levéltára.
- BURKE, Peter
1991 *Heu Domine, adsunt Turcae: A Sketch for a Social History of Post Medieval Latin = Language, Self, and Society. A Social history of language*, ed. Burke, Peter, Porter, Roy, Cambridge, Polity Press, 23–50.
1996 *Representations of the Self from Petrarch to Descartes = Rewriting the Self. Histories from the Middle Ages to the Present*, ed. Porter, Roy, London, Routledge,
1997 *Overture: the New History, its Past and its Future = New Perspectives on Historical Writing*, ed. Burke, Peter. Cambridge, Polity Press, 1–23.
2002 *A nyelv társadalomtörténete*. *Aetas* 2002/4. 103–125.
2006 *Útmutatás az utazástörténet számára*, *Korall*, 26, 5–24.
- CAVALLO, Guglielmo, CHARTIER, Roger,
2000 *Előszó = Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, ed. Cavallo, Guglielmo, Chartier, Roger, Budapest, Balassi, 9–42.
- CHARTIER, Roger,
2000 „Népi” olvasók, „népszerű” olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig = *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, ed. Cavallo, Guglielmo, Chartier, Roger, Budapest, Balassi, 305–320.
2001 *Culture écrite et littérature à l’âge modern*, *Annales. Histoire, Sciences Sociales*. 56e année, (4–5), 783–802.
- COLEMAN, Joyce
1996 *Public Reading and Reading Public in Late Medieval England and France*, Cambridge University Press.
2003 *Túl Ongon: a szóbeliség–írásbeliség módosított elméletének alapjai = Kép, beszéd, írás*, ed. NEUMER Katalin, (Budapest), Gondolat Kiadói Kör, 110–142.
- CSETRI Elek
2006 *Az erdélyi központi hatóságok tisztviselőinek nyelvtudásáról a XVIII. század végén* = Idem, *Európa és Erdély*, Cluj Napoca, Kriterion, 109–117.
- DE ANGELS, Francesco,
1807 *Storia del Regno di Napoli sotto la Dinastia Borbonica*, Tom I., Napoli, 1807.
- DEKKER, Rudolf

- 2002 *Jacques Presser's Heritage: Egodocuments in the Study of History*,
Memoria y Civilización (MyC)5, 13–37.
- DUKKON Ágnes,
2003 *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*, Budapest, ELTE
Eötvös kiadó.
- 2007 *Naplók, életrajztöredékek – kalendáriumlapokon = Emlékezet és
devóció a régi magyar irodalomban*, ed. Balázs Mihály, Gábor Csilla, Cluj
Napoca, Editura Egyetemi Műhely, 381–391.
- ETÉNYI Nóra
2004 *Nyomtatott hírek a 17. században – Információk Magyarországról
korabeli német újsághírekben = Információáramlás a kora újkorban*, ed. Z.
Karvalics László, Kiss Károly, Budapest, Gondolat–Infonia, 47–56.
- EVANS, R. J. W.
2007 *The politics of language and the languages of politics: Latin and the
vernaculars in eighteenth-century Hungary* = Scott, Hamish, Simms, Brendan,
Cultures of Power in Europe during the Long Eighteenth Century. New York,
Cambridge University Press, 2007, 200–224.
- FEJŐS Zoltán
2003 *Tárgyfordítások*, Gondolat, Budapest.
- FEHÉR János
2007 *Bevezető = Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681)*, ed.
FEHÉR János, Cluj Napoca, Entz Géza Művelődési Alapítvány, 7–26.
- GÁBOR Csilla
2001 *Káldi György prédikációi. Források, teológia, retorika*, Debrecen,
Kossuth Egyetemi Kiadó.
- 2007 *Emlékezés és felejtés, devóció és konfesszió. (Kornis Gáspár emlékirata
és környezete) = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, ed. Balázs
Mihály, Gábor Csilla, Cluj Napoca, Editura Egyetemi Műhely, 233–246.
- GYÁNI Gábor
2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Budapest, Napvilág.
- 2003 *A történetírás fogalmi alapjairól = Bevezetés a társadalomtörténetbe.
Hagyományok, irányok, módszerek*, ed. Bódy Zsombor, Ö. Kovács József,
Budapest, Osiris, 11–53.
- 2010 *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*, Nyitott
Könyvműhely, Bp.
- HANÁK Péter
1973 *Népi levelek az első világháborúból*, Valóság XVI. (3) ,62–87.
- HARGITTAY Emil

- 1981 *Régi magyar levél – régi magyar irodalom (XVI. sz. közepe – XVII. sz.) = Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század)*, red., introd. Idem., Budapest, Magvető, 5–34.
- HOLLÓ László
2009 *A világiak által „vezetett” egyházmegye Az Erdélyi Római Katolikus Státus társadalmi jelentősége*, vol. I., Cluj Napoca, Presa Universitară.
- HOPP Lajos
1974 *A magyar levélműfaj történetéből = Irodalom és felvilágosodás. Tanulmányok*, ed. Szauder József, Tarnai Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 501–566.
- HORVÁTH József
2002 *Írásbeliség és végrendelkezési gyakorlat Győrben*, Acta Papensia, (1–2), 81–98.
- JANKOVICS József
1971 *Bethlen Miklóstra vonatkozó adatok Bethlen Mihály útinaplójában*, ItK. 75(3), 341–349.
1987 *Bethlen Miklós leveleinek formai, műfaji és stilisztikai jellemzői = Bethlen Miklós levelei*, ed., introd. Idem, Budapest, Akadémiai Kiadó, 65–83.
1995 *Bethlen Mihály útinaplója = Idem., Ex occidente*, Balassi kiadó, Budapest, 185–192.
- KÁLNOKY Boris
2011 *Ahnenland oder die Suche nach der Seele meiner Familie*, München, Droemer Verlag.
- KARÁCSONY András
2000 *Elfelejtett emlékezés*, Századvég, 16. (tavasz), 111–121.
- KÁRMÁN Gábor
2006 *Identitás és határok. 17. századi magyar utazók nyugaton és keleten*, Korall, (26), 72–98.
- KESZEG Vilmos
2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*, Cluj Napoca, KJNT-BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.
- KISANTAL Tamás
2004 *Az irodalmi alkotás mint történelmi szöveg*, Tiszatáj, (november), 75–101.
- KOVÁCS Sándor Iván
1988 *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyvecskéi*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- KRISTÓF Ildikó
1999 *„Rendeld el házad, mert meghalsz”. A végrendelet készítés normái és formái a 16–17. századi magyarországi falvakban és mezővárosokban =*

Démonikus és szakrális világok határán. Mentalitástörténeti tanulmányok Pócs Éva 60. születésnapjára, ed. Benedek Katalin, Csonka-Takács Eszter, Bp., MTA Néprajzi Kutatóintézet, 521–556.

KRISTÓF Ildikó, SZ.

2002 *A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabétizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet?*, Acta Papensia, (1–2), 3–30.

LEJEUNE, Philippe

2003 *Hogyan végződnek a naplók? = Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, ed. Z. Varga Zoltán, Budapest, L'Harmattan, 210–222.

2009 *On diary*, szerk., ford. Popkin, Jeremy D., Rak, Julie, Honolulu, Biographical Research Center, University of Hawai'i Press.

LUKOWSKI, Jerzy

2003 *The European Nobility in the Eighteenth Century*, New York, Palgrave Macmillan.

LUFFY, Katalin

2009 *Temető Jajjokan kezdtem én. Beszédmód és íráshasználat az erdélyi fejedelemsválság idején* (Doktori értekezés),
dea.unideb.hu/dea/bitstream/2437/78446/5/ertekezes_v.pdf (downloadat la data: 2011.07.14.).

MAKÓ Mária, Lupescuné

2005 *Az erdélyi domonkos kolostorok a középkor végén és Bartók Márton 1708. évi jelentése*, Erdélyi Múzeum, vol. LXVII., 3–4, 138–155.

MARGÓCSY István

2005 *A magyar nyelv jelenléte a 18. századi iskoláztatásban, Adattár az iskolai nyelvoktatás történetéhez = Tanulmányok a magyar nyelv ügyének a XVIII. századi történetéből*, ed. Bíró Ferenc, Budapest, Argumentum Kiadó, 2005. 71–152.

MÁTAY Mónika

2006 *A testáló ideje. 18–19. századi debreceni végrendelkezők időfelfogása = Személyes idő – történelmi idő. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája, Kőszeg, 2003. augusztus 29–30*, ed. Mayer László, Tilcsik György, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, Budapest, Hajnal István Kör, 151–165.

MEDGYESI Zsófia

1986 *A Janus Pannoniusnak tulajdonított „Romulidae cannas...”*, Irodalomtörténet LXXVII(1986), 4, 944–952.

NAGY Levente

1998 *Pethő Gergely rövid magyar krónikája és a költő Zrínyi Miklós*, ItK 102.(3–4), 285–300.

NEUMER Katalin

- 2003 *Ongon innen és túl = Kép, beszéd, írás, vál.*, szerk. Uő., (Budapest), Gondolat Kiadói Kör, 7–23.
- NORA, Pierre
2010 *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*, Napvilág, Budapest.
- NYÍRI Kristóf
1998 *Adalékok a szóbeliség–írásbeliség paradigma történetéhez = Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*, ed. Nyíri Kristóf, Szécsi Gábor, Budapest, Áron Kiadó, 7–17.
- ONG, Walter J.
2005 *Orality and Literacy. The Technologizing of the World*. London–New York, Routledge
- OTTAWAY, Susannah R.
2004 *The Decline of Life: Old Age in Eighteenth-Century England*, New York, Cambridge University Press.
- PAPP Kinga
2007 *Kálnoki Sámuel kalendáriuma = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, ed. Balázs Mihály, Gábor Csilla, Cluj Napoca, Ed. Egyetemi Műhely, 431–445.
2010 *Nyelvek határán: Kálnoki Antal és Lajos levelezése = Kultúrák határán*, II. köt., ed. Bányai Éva, București-Sfântu Gheorghe, Editura RHT, 40–49.
2010 *Családi szerepek és beszédmódok Kálnoki Antal és Lajos levelezésében = A fordítás kultúrája – szövegek és gyakorlatok*, II köt., ed. Gábor Csilla, Korondi Ágnes, Cluj Napoca, Verbum–Láthatatlan Kollégium, 51–68.
- PÉTER Katalin (ed.)
1996 *Gyermek a kora újkori Magyarországon*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- SINKOVICS István
1937 *Az erdélyi kamarajövedelmek a Habsburg-uralom kezdetén = Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulója ünnepére*, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 504–533.
- SIPTÁR Dániel
2005 *A domonkos rend római központi levéltárának magyar vonatkozású és eredetű anyaga*, Levéltári Szemle, 2005/2–3, 14–38.
2005 *A domonkos rend visszatérési kísérlete Erdélybe a 18. század elején:* <http://www.nmtt.hu/doktor/siptarda.php> (2011.12.10)
- SZELESTEI NAGY László
1988 *Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon = A megváltozott hagyomány*, ed. Hopp Lajos, Küllös Imola, Voigt Vilmos, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, ELTE Folklór Tanszék, 313–361.

- 1973 *A Hess-féle Chronica legrégebbi kéziratosa másolata*, Magyar Könyvszemle, 89. évf., 3–4, 249–251.
- 2006 *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet kezdeteiről = Uő., Rekatalizáció és barokk áhítat*, Budapest, METEM, 63–104.

TARJÁNYI Eszter

- 2000 *A viasztáblától az e-mailig, avagy „epistola non erubescit” = Levél, író, irodalom. A levéltudomány történetéről és elméletéről*, ed. Kiczenko Judit, Thimár Attila, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 5–11.

TÓTH István György

- 1993 *A kisnemesség olvasni tudása a 18. században = A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*, ed. Glatz Ferenc, Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 211–220.
- 1996 *A latin mint beszélt nyelv Magyarországon a 17–18. században = In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*, ed. Lengvári István, Pécs, JPTE TK Kiadói Iroda, 339–352.
- 1986 *Írásbeliség és szóbeliség a XVII–XVIII. századi mezővárosokban = Falvak, mezővárosok az Alföldön*, ed. Novák László, Selmeczi László, Nagykovács, Arany János Múzeum, 373–385.
- 1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézet.
- 2002 *Alfabetizáció a XVII–XVIII. századi Magyarországon*, Acta Papensia, (1–2), 31–37.

TÓTH Zsombor

- 2000 *Az emlékezés poétikája = Moribunda Transsylvania. XVII. századi erdélyi emlékiratok*, introd., ed. Idem, Cluj Napoca, Polis, 5–22.
- 2006 *A történelmem terhe*, Cluj Napoca, Editura KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság.
- 2009 *A koronatanú Bethlen Miklós*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- 2009 *Cseri Mihály élettörténete. (Esettanulmány) = Könyvek által a világ. Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére*, ed. Bányai Réka, Spielmann-Sebestyén Mihály, Târgu Mureş. Teleki Téka Alapítvány, 403–426.

TRÓCSÁNYI Zsolt

- 1980 *Erdély központi kormányzata 1540–1690*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1988 *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

TÜDŐS S. Kinga

- 1996 *A Kálnoki család XVII. századi könyvtára = Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, ed. Kovács András, Sipos Gábor, Tonk Sándor, Cluj Napoca, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 492–501.
- 1998 *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*, Editura Kriterion, Bucureşti-Cluj Napoca.
- 2004 *Székely főemberek a XVII. század alkonyán. Kálnoki Sámuel, a vicekancellár*, Studia Caroliensia, 2004/3–4, 215–224.

2008 *Csíksomlyói végtisztesség. Mikes Mihály végrendelete és temetése (1685–1687)*, Acta Siculica, 295–308.

VÁRKONYI Ágnes, R.

1984 *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*, Budapest, Editura Magvető.